

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

Год 1990

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1992

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1990

VILNIUS

1992

INSTITUT FÜR GESCHICHTE LITAUENS

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1990

7

VILNIUS

1992

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1990 metai

VILNIUS „MOKSLAS“ 1992

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas MERKYS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Eugenijus JOVAISA, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDONAITĖ (sekretorė), Tamara BAIKASAITĖ, Adolfas TAUTAVICIUS, Irena VALIKONYTĖ, Regina ŽEPKAITĖ (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
2600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

REGINA LAUKAITYTĖ

VIENUOLIJS LIETUVOJE 1918—1940 METAIS

Išlaisvinta katalikų bažnyčia vėl turi galimybę grąžinti lietuviams katalikiškos tautos vardą. Kai kurie šios sąvokos elementai tėra istoriniai faktai. Socialistinės Lietuvos kultūra buvo ideologizuota bedvasiu sovietizmu, o ankstesnis krašto politinis, socialinis, kultūrinis gyvenimas persmelktas katalikybe. Nepaisant vėlesnių A. Smetonos vyriausybės pastangų šiek tiek susiaurinti katalikų bažnyčios įtakos sferą, į jos vietą įspraudžiant tautininkų ideologiją, vyraujančia visuomenės jėga liko bažnyčia. Ji turėjo didžiulį autoritetą, intelektualinį potencialą, visos katalikiškos Europos patyrimą, kaip konstruoti socialines struktūras, atlikusias tiek visuomenines (Katalikų veikimo centras, įvairios draugijos, organizacijos), tiek politines (Lietuvių krikščionių demokratų partija, Ūkininkų sąjunga, Darbo federacija), tiek kultūrinės (Lietuvių katalikų mokslų akademija, spauda, švietimas) ir ekonomines (Ūkininkų sąjungos kooperatyvai, bankeliai) funkcijas. To meto visuomenė noriai į jas ėjo, nes buvo atsidūrusi tarsi užburtame rate: daugumos žmonių poreikius ugdė ir tenkino kaip tik katalikiškasis turinys.

Vienas iš institutų, būdingų visai krikščioniškos Lietuvos istorijai, yra vienuolijos. Jos pradėjo čia kurtis dar iki krikšto ir gyvuoja iki šiol, nepaisant dviejų paskutinių amžių kataklizmų, susijusių su carinės ir stalininės Rusijos invazija.

Vienuolių ordinų ir kongregacijų gyvavimas Lietuvoje 1918—1940 m. įdomus keliais aspektais: pirma, humanistiniu, t. y. kokie žmonės ir dėl kokių paskatų ėjo į vienuolynus, antra, tautiniu — ar vienuolynai buvo lietuvių kultūros dalis, ir, trečia, socialiniu — ar jų veiklos reikėjo visuomenei. Istorinė šių klausimų analizė, mūsų nuomone, aktuali dabar, kai svarstomos vienuolynų legalizavimo ir veiklos galimybės.

Vienuolių Lietuvoje 1918—1940 m. historiografija negausi. Prieš karą ir po jo daugiausia tyrinėjimų paskelbė patys vienuoliai, įsigilinę į savo ordinų bei kongregacijų istorijos studijas¹. Iki šiol tokie darbai buvo vertinami kaip tendencingi, klerikaliniai, tačiau reikia pripažinti, kad jų autoriai turėjo daugiausia galimybių pažinti savų vienuolių istorijos šaltinius (nors, rašydami populiariai, dažnai jų nenurodė) ir moralinę teisę jas reklamuoti. Profesionaliai

ordinų bei kongregacijų kūrimąsi Lietuvoje XIII—XX a. tyrinėjo tik išeivijos istorikas pranciškonas V. Gidžiūnas. Jis suregistravo įvairių vienuolynų įsteigimo datas bei vietas, bet plačiau proginiuose straipsniuose palietė tik pranciškonų ir kazimieriečių veiklą².

Tarybinė historiografija vienuolijų egzistavimo 1918—1940 m. nenuklėjo, tačiau jų veiklos plačiau netyrinėjo, tenkinosi išankstine metodologine nuostata apie bažnytinių institutų reakcingumą, kleikalinį pobūdį³. Pokario Lietuvoje išleista daug buvusių vienuolių prisiminimų⁴ bei populiaros ateistinės literatūros⁵, kuri formavo visuomenės nuomonę apie vienuolynus kaip apie išsigimusius socialinius institutus, „skiepijusius darbo žmonėms religinius prietarus, nuolankumą buržuazinei valdžiai ir išnaudotojų klasėms“. Tačiau prisiminimuose galima aptikti vertingos medžiagos apie vienuolynų vidaus gyvenimą, veiklos sritis.

Vienuolijų istorijos Lietuvoje 1918—1940 m. šaltiniai sukaupti įvairiuose Lietuvos valst. archyvo (toliau — LVA) fonduose: Marijampolės marijonų vienuolyno (F. 1676), Žemaičių (Kauno), Panevėžio ir Telšių vyskupijų (F. 1671, 1650, 1254), Katalikų veikimo centro (F. 566), Svetimo ministerijos (F. 391), Ministrų kabineto (F. 923), Vidaus reikalų ministerijos Tikybų (F. 377), Valstybės saugumo (F. 378), Piliečių apsaugos (F. 394), Administracijos (F. 1376) departamentų, Vyriausiosios darbo ir socialinės apsaugos inspekcijos (F. 928), Marijampolės, Kauno, Panevėžio (F. 1020, 402, 404) miestų bei apskričių viršininkų ir kituose fonduose. Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau — MAB) saugomi Kretingos pranciškonų (F. 39) ir Kauno benediktinių (F. 38) vienuolynų fondai. Be to, daug informacijos apie vienuolijas bei jų veiklą galima aptikti visų pakraipų 1918—1940 m. periodinėje spaudoje.

Katalikų vienuolijos — tai religinės organizacijos, kurių nariai gyvena bendrai pagal popiežiaus aprobuotų įstatų (regulų, konstitucijų) reikalavimus. Esminis vienuolių gyvenimo principas yra skaistybės, neturto ir klusnumo įžadai, bažnyčios požiūriu turintys juridinę galią. Antai amžinuosius įžadus padaręs žmogus visam gyvenimui susiejamas su vienuolija, netenka laisvos valios savo poelgiams. Vienuolijų paskirtis — tarnauti bažnyčiai. Jų nariai savo gyvenimu rodo religinio elgesio idealą, o darbu apaštalauja, įgyvendina socialines katalikybės idėjas. Sunku įsivaizduoti, kaip atrodytų katalikų bažnyčia dabar, — ar nebūtų jos užgožusios gausios erezijos, jeigu vienuoliai kartkartėmis nebūtų priminę pralobusiai dvasininkijai kilnių ankstyvosios krikščionybės idealų: švento pamaldumo, neturto, asketizmo, artimo meilės. Šie idealai nebuvo svetimi ir Lietuvos jaunimui*.

Atsakymas į klausimą, kas verčia žmones rinktis gyvenimą vienuolyne, savanoriškai atsisakyti asmens laisvės, — ne istoriko kompetencija. Todėl, nesiekdami išsamiai į jį atsakyti, apžvelgsime ar-

* Į vienuolynus priimdavo 16—30 m. asmenis; išimčių darė tik išsilavinusiems, vienuolijai reikalingiems žmonėms.

chvyuose išlikusį susirašinėjamą dėl įstojimo į Kretingos pranciškonų ir Kauno Gerojo Ganytojo dukterų draugijos (1935—1940 m. ji mėgino steigti savo kongregaciją) vienuolynus⁶.

Svarbiausia paskata, žinoma, buvo gilus religingumas, krikščioniško tobulumo, sielos išganymo siekimas. Prieš amžinojo gyvenimo viziją nublanksta žemiški džiaugsmi, tuo labiau kad net ir turtingiausioje, labiausiai hedonistinėje visuomenėje visuomet atsiras individų, abejingų išorinei gyvenimo pusei, linkusių į vienatvę, intensyvią dvasinį gyvenimą. Antraip vienuolynai apskritai, matyt, nebūtų atsiradę. Iki XX a. vidurio Lietuvoje, kaip minėjome, vyravo katalikiška pasaulėžiūra. Ji formavo asmenybės moralę ir aspiracijas, taigi kraštutinis apsisprendimas — tapti vienuoliu — nebuvo retas reiškinys. Didelį poveikį religingiems jaunuoliams darė katalikiška spauda, labai palankiai rašiusi apie vienuolynų „artimo meilės darbus“, nuolat raginusi „pasišvęsti Dievui, Bažnyčiai, Tėvynei ir savo artimui“. Kaip tik tokias publikacijas jaunuoliai dažnai nurodė kaip paskatą stoti į vienuolyną.

Iš minėtos korespondencijos matyti, kad didžiąją mokyklinio amžiaus jaunuolių dalį rašyti šioms vienuolijoms paskatino jų neturtas (abu vienuolynai nereikalavo narių piniginių įnašų). Būdami neturtingų valstiečių vaikai, paprastai iš didelių šeimų, tokie jaunuoliai dažnai neturėjo lėšų baigti mokyklos, įsigyti norimos profesijos. O pasižadėję tapti vienuoliais, galėjo vienuolijų lėšomis mokytis gimnazijose, vaikinai — tapti kunigais. Kaip ir ankstesniais šimtmečiais, vienuolynai teikė retą galimybę iškilti neturtingųjų vaikams. Negavę išsilavinimo, mažai raštingi žmonės irgi buvo reikalingi vienuolijoms: jie tapdavo broliais ir seserimis, kurie patarnaudavo, dirbo vienuolynų ūkiuose, dirbtuvėse ir kt.

Pagyvenę kurį laiką, daugelis jaunuolių išstodavo iš vienuolyno. Savo išėjimą motyvuodavo nusivylimu, intrigomis, o dažnai paprasčiausiai pabėgdavo. Nemaža rašiusiųjų prisipažino jau buvę kitų ordinų ar kongregacijų vienuolynuose, tačiau išėję iš jų, nes neradę tos aplinkos, kokios tikėjosi.

Neperdedant galima pasakyti, kad gyvenimas vienuolyne buvo labai sunkus. Žmogus patekdavo į uždara, smulkmeniškai reglamentuotą pasaulį, kur prarasdavo savo vardą, neturėjo teisės savarankiškai ką nuspręsti, įgyvendinti savo norus ar sumanymus. Visus įstojusiųjų (ir narių) poelgius stebėjo vienuolyno vadovybė: skaitė laiškus, dalyvavo pokalbiuose su atvykusiais svečiais ir kt.⁷ Kaip ir kiekvienoje ilgai kartu gyvenančių žmonių grupėje, tarpusavio santykiai nebuvo idealūs. Intrigos dėl vadovaujančių postų, ambicijos, vyresniųjų despotizmas neretai užgoždavo didįjį jų narių pašaukimą, į vienuolynų vidaus gyvenimą turėdavo įsikišti valdžios įstaiigos. Tokių istorijų gana dažnai pasitaikydavo moterų vienuolynuose.

Kadangi radikalčiai pakeisti gyvenimo būdą vienuolyne galėjo toli gražu ne kiekvienas, net ir labai to norintis žmogus, įstojimo procedūra buvo ilga ir sudėtinga⁸. Lengvai į vienuolynus priim-

davo tik bandomajam laikotarpiui, vadinamajam postulatui. Jo metu kandidatai į vienuolius 6 mėn. gyveno vienuolyne, studijavo ordino ar kongregacijos, į kurią buvo įstoję, įstatus, mokėsi katekizmo. Iš laikę bandymus, nepraradę pašaukimo jaunuoliai buvo siunčiami į noviciatus*, kuriuose dar vienerius ar dvejus metus gilindavo dvasines studijas, kol galiausiai buvo leidžiama daryti laikinuosius įžadus. Kasmet atnaujinami, jie galiojo trejus, o kai kuriose vienuolijose — net šešerius metus. Tik po ilgamečio patikrinimo (ir pasitikrinimo), visiškai pritapus prie vienuolyno gyvenimo būdo, buvo leidžiama daryti amžinuosius įžadus. Juos padaręs žmogus vėl tapti pasauliečiu galėjo tik su Vatikano žinia, gavęs popiežiaus dispensą.

1940 m. Lietuvoje (be Vilniaus krašto) buvo 1063 vienuoliai: 434 vyrai — dvidešimt septyniuose ir 629 moterys — septyniasdešimt šešiuose vienuolynuose⁹. Neteisinga būtų manyti, kad visi jie pasirinko gyvenimą vienuolyne dėl neturto ar asmeninių dramų. Į moterų vienuolynus paprastai priimdavo tik nemažą kraitį — daiktais ir pinigais — įnešusias merginas. Nepriimdavo luošų žmonių. Tad daugumos svarbiausias apsisprendimo motyvas buvo religiniai idealai.

Nežiūrint į kelių šimtmečių istoriją, vienuolijos Lietuvos Respublikos visuomenei buvo naujas, nepažįstamas institutas. Tai lėmė istorinės aplinkybės: ilgus amžius veikę vienuolynai reprezentavo kitakalbę kultūrą. Be to, XIX a. caro valdžia uždarė beveik visus katalikų vienuolynus**. Nepriklausomoje valstybėje pradėtą jų atkūrimą komplikavo visiškai naujos socialinės, politinės ir juridinės sąlygos.

Naujos socialinės, politinės vienuolijų veiklos Lietuvoje sąlygos, pirmą kartą iškėlusios jų tautinio užsiangažavimo klausimą, pradėjo bręsti jau XX a. pradžioje. Silpnėjant carinės Rusijos represijoms prieš katalikų bažnyčią, partijų politinėse programose kristalizuojantis valstybingumo idėjai, lietuvių kunigai Amerikoje, Lietuvoje ir Rusijoje (tiksliau — Peterburge) numatė vienuolijų veiklos atnaujinimo galimybę ir iš anksto rūpinosi priartinti jas prie lietuvių visuomenės. Pirmoji lietuviška moterų vienuolija, puoselėjusi

* Noviciatas yra patalpa, kurioje gyvena ir rengiasi tapti vienuoliais noviciatai — kandidatai į vienuolius. Ta pačia sąvoka apibrėžiamas ir pasirengimo laikas. Savus noviciatus Lietuvoje vienuolijos įkūrė ne iš karto — daugiausia tik ketvirtajame dešimtmetyje. Todėl novicijus siuntė į Vokietijos, Olandijos, Italijos noviciatus. Ta aplinkybė gerokai komplikavo Lietuvos vienuolynų augimą, nes daug jaunuolių neištvėrė svetimoje, kartais jiems priešiškoje aplinkoje, be to, ne visi, užsienyje padarę laikinuosius įžadus, grįždavo į Lietuvą. Antai iki 1928 m. pabaigos iš 16 lietuvių kryžiečių net 14 liko dirbti įvairiuose Šveicarijos kantonuose (Vienybė. 1928. Gruodžio 22. P. 411).

** Iš 313 XIX a. pradžioje veikusių vienuolynų po šimto metų tebuvo 4: marijonų — Marijampolėje, pranciškonų — Kretingoje, kotryniečių — Krakėse ir benediktinių — Kaune, palikti seniems vienuoliams nukaršti. XX a. pradžioje juose gyveno vos po kelis senus narius, kurie nebeadministravo parapijų, negalėjo dirbti už vienuolyno sienų, todėl visuomenei buvo beveik nežinomi. Tiesa, 1905 m. pabaigoje Lietuvos katalikų bažnyčios pastangomis buvo gautas leidimas priimti naujų narių į moterų vienuolynus, tačiau dėl įvairių caro valdžios suvaržymų iki 1918 m. jie tebebuvo izoliuoti nuo visuomenės.

tautinius tikslus,— šv. Kazimiero seserų kongregacija — buvo įkurta 1907 m. Čikagoje. Ją organizavę lietuviai kunigai susidūrė su atkakliu lenkų dvasininkų priešiniumu. Padėtis Lietuvoje buvo dar sudėtingesnė. Tai rodo ir 1909 m. vasarą grupės lietuviai kunigų pasirašytos, nors, atrodo, niekam neišsiųstos peticijos * turinys¹⁰. Ji buvo adresuota Svč. Jėzaus Širdies kongregacijos Varšuvoje generalinei vyresniajai, tačiau numatyta išsiuntinėti ir kitų Lenkijos vienuolynų **, kuriuose buvo lietuvių, vadovams. Zemaičių, Vilniaus ir Seinų vyskupijų kunigai (iš viso 58; tarp jų J. Tumas, A. Dambrauskas, K. Pakalniškis, J. Staugaitis, P. Januševičius, V. Mironas ir kt.) peticijoje konstatavo, kad lietuvių visuomenė nepasitiki lenkų vienuoliais, ir pareiškė, kad tokį gal ir neteisingą išankstinį jos nusistatymą lemia „dawna historia klasztorów dość licznych na Litwie, które wszystkie, niestety, miały charakter wyraźnie polonizatorski“¹¹ („sena istorija gana gausių Lietuvos vienuolynų, kurie visi, deja, buvo ryškias polonizacinio pobūdžio“). Peticijoje siūloma kurti arba visai naujas lietuviškas vienuolijas, arba autonominės ordinų bei kongregacijų provincijas, kurių nariai būtų tik lietuviai arba gerai mokantys kalbą ir simpatizuojantys Lietuvai žmonės. Nors vienuolijų tautinio vienalytiškumo būtinybė buvo suvokta gana anksti (bent dešimtmetį prieš masinį jų atkūrimą) ir aiškiai suformuluoti šios problemos sprendimo būdai, ji liko aktuali iki pat 1940 metų.

Netekus galios carinės Rusijos įstatymams, pagal kuriuos tiek bažnyčios, tiek vienuolijų jurisdikcija priklausė biurokratinės administracijos kompetencijai, vienuolynų veiklą vėl pradėjo reglamentuoti Vatikano Sv. Vienuolijų kongregacija. Centralizuotoje katalikų bažnyčios sistemoje vienuolijų organizacija irgi griežtai centralizuota, apibrėžta bažnytiniais kanonais. Tam tikros teritorijos vieno ordino ar kongregacijos vienuolynai sudaro autonominę provinciją, kurią valdo provincijolas (provincijolė), savo ruožtu pavaldus vienuolijos generolui (generalinei vyresniajai). Savarankiška vienuolijos provincija gali būti steigama tik tada, jei toje teritorijoje yra 3—5 vienuolynai ir noviciatas. Taigi, Lietuvos bažnyčiai vadovybei pradėjus atgaivinti vienuolynų veikimą, iš karto kilo jų kontingento ir pavaldumo problema.

Kadangi Lietuvoje nebuvo vietinių vienuolių (išskyrus 4 minėtus vienuolynus), daugumos vienuolijų įkūrėjus vyskupai pakvietė iš užsienio. 1918—1940 m. vienuolynus kūrė (atkūrė) daugiausia vokiečių vienuoliai (jėzuitų — 1923 m., kapucinų — 1928 m., elžbietie-

* Peticiją nuosekliai sukritikavo kun. J. Matulevičius, pataręs niekam jos nesiųsti (J. Matulevičiaus laiškas nežinomam kunigui 1909.VIII.25 d. // MAB. F. 12. B. 3152. L. 3—9). Tais pačiais 1909 m. J. Matulevičius slapta atgaivino beišnykstančią marijonų vienuoliją, tad buvo didžiausias šios srities autoritetas.

** Caro valdžios politika katalikų vienuolijų atžvilgiu Lenkijos karalystėje buvo tokia pat kaip ir Lietuvoje. Tačiau ten gvyvai veikė slapti, ypač moterų, vienuolynai (pvz., 1900 m. juose buvo apie 7000 vienuolių). XX a. pradžioje jie paplito visame katalikiškame Rusijos imperijos pakraštyje, taip pat ir Lietuvoje. Lenkų kunigų bei didikų remiami, vienuoliai steigė įvairias mokyklas, prieglaudas, kurios lietuvių dvasininkų akimis buvo „lenkinimo įstaigos“ (Kan. K. Prapuolenio „Memorandumas“ // MAB. F. 255. B. 243. L. 1, 2).

čių — 1924 m. ir kryžiečių — 1922 m.) arba lietuviai, kurie dar carinės Rusijos viešpatavimo metais išvyko į Lenkiją, Vokietiją, JAV, Italiją ir įstojo į tų šalių vienuolynus — dominikonų, saleziečių, pranciškonų, kazimieriečių.

Lenkų vienuolių į Lietuvą neįsileido. Tai sąlygojo ne tik blogi santykiai su Lenkija. Visuomenė nebuvo pamiršusi lenkinimo politikos, kurią per bažnyčias vykdė prolenkiškos orientacijos kunigai, XX a. pradžioje vykusių parapijiečių kivirčių ir net muštynių dėl bažnyčioje vartojamos kalbos. Pamokanti buvo ir Kauno benediktinių vienuolyno istorija.

Susikūrus nepriklausomai valstybei, benediktinių, kotryniečių ir širdiečių kongregacijų vienuolynai, kuriuose vyravo lenkų tautybės arba sulenkėjusios narės, buvo priversti persitvarkyti. Šie procesai palyginti neskausmingai praėjo kotryniečių ir širdiečių vienuolynuose; jie greitai sulietuvėjo. Lietuvos vyriausybė neleido atvykti kotryniečiams lenkėms, kurios būtų agitavusios Krakių vienuolyno gyventojas už ryšius su Lenkija, ir kartu su bažnytine vadovybe pasiekė, kad 1923 m. šis vienuolynas būtų priskirtas kongregacijos provincijai Braunsberge (Braunsberg, Rytų Prūsija)¹².

Lietuvos širdietės irgi išsivadavo iš Lenkijos įtakos, atsiskirdamos nuo savo provincijos centro Varšuvoje (1927 m.) ir tapdamos savarankiška Jėzaus Širdies tarnaičių seserų kongregacija (1930 m.)¹³.

1919 m. Žemaičių vyskupui pamėginus sulietuvinti Kauno benediktinių vienuolyną, garsėjusį įžūlia prolenkiška agitacija (jų bažnyčia Kaune buvo papuošta valstybiniais Lenkijos simboliais, pamaldos vyko tik lenkų kalba, vienuolės platino politines vyskupo P. Karevičiaus karikatūras ir pan.), įsikišo Vatikanas. Jis nušalino vyskupą iš vienuolyno valdymo, anuliavo jo reformas. Ir tik pasikeitus tarptautinei Lietuvos padėčiai, daugeliui valstybių pripažinus jos valstybingumą, Vatikano delegatas A. Cekinis 1922 m. pradėjo derybas su Lietuvos vyriausybės sudaryta komisija dėl šio vienuolyno prolenkiškos veiklos nutraukimo. 10 aktyviausių vienuolių nutarta išgabenti į Lenkiją, tačiau Lenkijos vyriausybė atsisakė jas įsileisti. Lietuvos vidaus reikalų ministerijoje net buvo svarstomi planai uždaryti vienuoles į koncentracijos stovyklą arba per demarkacinę liniją išsiųsti į Suvalkus. Nuo tokių griežčiausių priemonių išgelbėjo A. Cekinis, pasiūlęs lenkų vienuoles apgyvendinti atskirame vienuolyne, į kurį carinės Rusijos politikos pavyzdžiu uždrausti priimti naujas nares. Šis siūlymas ir buvo įgyvendintas — 1924 m. lenkų vienuolės iš sostinės perkeltos į Kolainius¹⁴.

Atsiribojimas nuo Lenkijos neišsprendė vienuolių tautiškumo problemos. Iš pradžių visi Lietuvos vienuolynai, išskyrus vargdienių seserų, buvo pavaldūs užsienio provincijoms ir tuo labai apsunkino savo veikimą. To meto spaudoje (ir katalikiškoje) gausu straipsnių, rodančių visuomenės nepasitikėjimą svetimšaliais vienuoliais, nuolat buvo keliami viešumon lietuvių diskriminavimo vienuolynuose faktai¹⁵. Antai 1936 m. iš elžbietiečių vienuolyno Kaune pa-

šalintos trys jo narės pareiškė, kad lietuvių novicijoms buvo uždrausta kalbėti ir skaityti lietuviškai, norinčioms tapti gailėstingosiomis seserimis (ši kongregacija specializavosi slaugyti ligonius, todėl kandidatės siūsdavo į privačią Karaliaučiaus ligoninę) buvo siūloma priimti Vokietijos pilietybę¹⁶.

Visuomenės nerimą kėlė vokiečių vienuolių vadovavimas Kauno jėzuitų bei Plungės kapucinų vienuolynams. Dalies jų pažiūros buvo šovinistinės, profašistinės¹⁷. Sklido gandai, kad kai kurie vokiečių vienuoliai Pirmojo pasaulinio karo metais buvo kaizerinės kariuomenės karininkai ir atsiųsti į Lietuvą politiniais tikslais. Ketvirtąjo dešimtmečio pradžioje santykiai su Vokietija gerokai pablogėjo, ir vokiečių vadovavimas vietos vienuolynams, kandidatų siuntimas į Vokietijos noviciatus bei universitetus kėlė nepalankų rezonansą visuomenėje. Atsiradus daugiau narių lietuvių, prasidėjo nesutarimai dėl pavaldumo ir tarp lietuvių vienuolių bei jiems priskirtų vadovų svetimtaučių¹⁸. Antai „Lietuvos Aido“ redakcija paskelbė, kad, jos labai rūpestingo tyrimo duomenimis, minėtų trijų elžbietiečių pašalinimo motyvas buvo tautinis: „Sv. Elžbietos kongregacijos vokiškoji vyriausybė lietuvaiteis taip skaudžiai nubaudė už tai, kad jos panorėjo būti nepriklausomomis, tvarkytis savarankiškai...“¹⁹ (pabr. autoriaus).

Išspręsti vienuolių pavaldumo klausimą mėginta jau 1927 m. Lietuvos ir Vatikano konkordate. Jo 10-asis straipsnis suteikė Lietuvos vyriausybei teisę neleisti kurti naujų vienuolynų tol, kol nebus įsteigtos savarankiškos ordinų ir kongregacijų provincijos²⁰. Pasirašant konkordatą, nė viena iš veikusių vienuolių dar neturėjo savarankiškos administracijos, tačiau jų centrai neskubėjo atsisakyti savo globos Lietuvos vienuolynams. Pusiaus savarankiškos vienuolių inspektorijos, komisariatų ir savarankiškos provincijos pradėtos steigti tik po 2–7 m., visuomenės nuomonei spaudžiant. Lietuvos vidaus reikalų ministerija dar ne kartą turėjo atkreipti Vatikano nunciatūros dėmesį į tai, kad vietos vienuolių vadovais būtų skiriami lietuviai ar bent jau ne kaimyninių valstybių, su kuriomis Lietuva turėjo politinių, kultūrinių ir kitokių konfliktų, piliečiai²¹. Atsakydami į priekaištus, Vatikano atstovai ir vienuolių vadovai Lietuvos vienuolių pavaldumą užsieniui, svetimtaučių vadovavimą vienuolynams traktavo kaip laikiną reiškinį, susijusį su mažu vienuolynų ir vienuolių skaičiumi, pasirengusių vadovauti lietuvių stoka.

Minėtos problemos aplenkė vos keletą Lietuvos vienuolių: lietuvių kunigų atkurtą marijonų kongregaciją (1911–1927 m. generolu buvo J. Matulevičius, 1928–1933 m. — P. Būčys) ir kazimieriečių bei vargdienių seserų kongregacijas, kurias taip pat įsteigė lietuvių kunigai, subūrę vien lietuves nares. Kandidatus į šias vienuolijas rengė Lietuvoje, kongregacijų ryšiai su lietuviškais jų centrais nekėlė visuomenei įtarumo. Nebuvo kitataučių ir tarp Lietuvos pranciškonų, pranciškonių bei saleziečių. Tačiau pirmieji ilgai buvo pavaldūs savo provincijoms Vokietijoje, o pastarieji, nors jau 1936 m. įsteigė savarankišką inspektoriją, neturėjo Lietuvoje noviciato. Todėl

novicijai važiuodavo į Turiną, iš kur daugelis išvykdavo misionieriaiuti į Azijos, Pietų Amerikos šalis.

Svetimtaučių gyvenimas Lietuvos vienuolynuose ir net vadovavimas jiems savaime nebuvo neigiamas reiškinys. Juk tiek socialinės, tiek religinės katalikybės idėjos yra kosmopolitinės, vienuolių tikslai universalūs. Bet ne visiems kitataučiams vienuoliams pavyko „numirti sava tautai“, ne visi lietuviai, baigę studijas užsienio universitetuose, stengėsi grįžti į Tėvynę. Lietuvių visuomenė, išsivadavusi iš ilgaamžės politinės bei kultūrinės priklausomybės, siekė puoselėti nacionalinę kultūrą ir nenorėjo toleruoti svietimos įtakos, tuo labiau ėjusios iš agresyvių, pranašesnės civilizacijos valstybių.

Vykdydamos specialius savo tikslus, Lietuvos vienuolijos ėmėsi plačios socialinės veiklos. Jos steigė mokyklas (pradines, gimnazijas, amatų), vaikų darželius, prieglaudas, dirbo ligoninėse, leido savo periodiką, organizavo įvairias religines draugijas, brolijas, sąjungas. Tiesa, labiau išplėtoti savo veiklą sugebėjo tik turtingiausios, anksčiausiai įsikūrusios vienuolijos: jai organizuoti reikėjo specialiai pasirengusių žmonių ir daug lėšų. Tiek išsilavinusių narių, tiek pinigų vienuolynams labai trūko, todėl jų siūlyta visuomenei labdaringa parama, religinė propaganda nebuvo aukšto lygio.

Pozityviausiai vertintina vienuolių pedagoginė veikla — jų bendrojo lavinimo ir profesinės mokyklos papildė retą tu meto švietimo įstaigų tinklą, konfesinis mokymo bei auklėjimo turinys atitiko katalikiškos visuomenės poreikius. Tėvai, norėję auklėti vaikus religine dvasia, negalėjo tenkintis vien tikybos pamokomis mokyklose. Antai 1933 m. pavasarį Švietimo ministerijos organizuota miesto ir kaimo pradinių mokyklų moksleivių apklausa parodė, kad iš 19 dėstytų dalykų tikyba pagal populiarumą užėmė tik 13 vietą, net 73% apklaustų vaikų buvo indiferentiški jai arba pareiškė nepasitenkinimą²².

Be vienuolių, katalikiškas konfesines mokyklas Lietuvoje 1918—1940 m. steigė katalikiškos švietimo organizacijos („Saulė“, „Žiburyš“, Lietuvių katalikų mokytojų sąjunga) ir vienuoliaujančių moterų draugijos*. 1939/40 m. m. iš 11 privačių lietuvių gimnazijų 10 buvo konfesinių, iš jų 5 priklausė vienuolijoms (žr. I lent.); jose mokėsi 1381 vaikas²³.

Švietimui ir auklėjimui vienuolijos skyrė ypatingą dėmesį. Jų mokyklos buvo vienos iš geriausiai aprūpintų ir didžiausių Lietuvoje.

* Vienuoliaujančių moterų draugijomis čia vadinamos dvi moterų vienuolijos: Lietuvos moterų kultūros draugija (jos vardu 1922—1932 m. veikė širdiečių kongregacija) ir Lietuvaičių švietimo draugija (1923 m. ją įsteigė Šv. Marijos nekalto prasidėjimo tarnaičių seserų kongregacija), taip pat moterų draugijos, kurių tikrosiomis narėmis galėjo tapti tik lietuvės katalikės, „laisvos nuo šeimyninių pareigų“, atlikusios noviciatą ir padariusios įžadus. Narės gyveno bendrai, nešiojo įstatuose numatyto pavyzdžio uniformas, vadino viena kitą seserimis. Tokios buvo Darbo seserų, Dievo apvaizdos, Gerojo Ganytojo dukterų, Lietuvaičių sesučių, agniečių ir visuomenės seserų draugijos.

1 lentelė. Vienuolijų bendrojo lavinimo mokyklos Lietuvoje 1918—1940 m.

Mokykla	Veikimo metai	Mokinių skaičius	Pastabos
Kauno Svč. Jėzaus Širdies kongregacijos mergaičių mokytojų seminarija	1921—1936	1934 — 52	1921 m. įkūrė Sv. Vincento a. Paulo d-ja, 1923—1932 m. priklausė Lietuvos moterų kultūros d-jai
Marijampolės marijonų privatiinė gimnazija	1921—1940 1924—1940	1938 — 171 1937 — 391	
Kauno jėzuitų privatiinė gimnazija	1923—1940	1940 — 600	1923—1930 m. priklausė „Saulės“ d-jai
Kauno Sv. Kazimiero seserų kongregacijos privatiinė gimnazija	1923—1940	1940 — 600	1923—1930 m. priklausė „Saulės“ d-jai
Kretingos pranciškonų privatiinė gimnazija	1932—1940	1936 — 177	
Marijampolės vargdienių seserų kongregacijos progimnazija	1921—1928		
Plungės tėvų kapucinų progimnazija	1930—1936	1934 — 96	
Antalieptės Svč. Jėzaus Širdies kongregacijos progimnazija	1924—1940	1934 — 41	1924—1932 m. priklausė Lietuvos moterų kultūros d-jai
Kauno Svč. Jėzaus Širdies kongregacijos privatiinė progimnazija	1933—1940	1938 — 130	nuo 1939 m.— gimnazija
Vytėnų saleziečių kongregacijos progimnazija	1937(1938?) —1940		

Beveik visos įsikūrusios naujuose, specialiuose pastatuose*, turėjo modernius fizikos ir gamtos mokslų kabinetus, kino sales, prie visų mokyklų veikė bendrabučiai. Jėzuitų, marijonų, kazimieriečių gimnazijose buvo sukaupti turtingi zoologijos, mineralogijos ir numizmatikos muziejų rinkiniai. Visos vienuolijų mokyklos, išskyrus neilgai veikusią kapucinų ordino progimnaziją Plungėje, naudojosi valstybinių mokyklų mokytojų, tarnautojų ir mokinių teisėmis, kurios joms buvo suteiktos, remiantis 1925 m. „Vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų įstatymo“ 53 ir 54 paragrafais.

Kaip ir kitas privačias mokyklas, vienuolių gimnazijas subsidijavo Švietimo ministerija: mokėjo mokytojams algas, suteikdavo vienkartinės pašalpas mokymo priemonėms, inventoriui įsigyti. Kitas išlaidas padengdavo vienuolijos, todėl mokestis už mokslą ir išlaikymą bendrabučiuose buvo didesnis nei valstybinėse mokyklose. Pradinėse jis buvo 100—200 litų metams (Švietimo ministerijos ir savivaldybių pradinėse mokyklose už mokslą nemokėta), o gimnazijose — 150—300 litų (valstybinėse — 150).

Didelis mokestis už mokslą sąlygojo elitinį vienuolių gimnazijų kontingentą, ypač Kauno jėzuitų ir kazimieriečių gimnazijose. Čia mokėsi lietuvių visuomenės viršūnės sūnūs ir dukros, nors šalia jų

* Kai kurių vienuolių mokyklų statybą, įrengimą finansavo Vatikano įstaiogos, vienuolių centrai užsienyje (pvz., jėzuitų, kapucinų).

buvo daug neturtingų moksleivių. Mokinių, dėl neturto atleistų nuo mokesčio už mokslą, skaičius vienuolijų gimnazijose gerokai prašoko įstatymų nustatytą 15 proc. ribą, nes vienuolijos savo lėšomis mokė ir išlaikė bendrabučiuose tuos, kurie ateityje rengėsi tapti vienuoliais kunigais arba vienuolėmis. Priimtų į vienuolynus paprastais broliais ir seserimis į vidurinius mokslus neleido, tik išmokydavo kokio amato.

Lietuvos Respublikos profesinio švietimo įstaigų tinkle 1918—1940 m. vyravo privačios mokyklos ir kursai. Pirmąsias amatų mokyklas 1919 m. pradėjo steigti labdaros draugijos. Valstybė profesiniam mokymui daugiau dėmesio ėmė skirti tik nuo 1926 m., įkūrus 4 valstybines amatų mokyklas. Tačiau jų menkai padaugėjo: 1939 m. pabaigoje buvo 8 valstybinės vidurinės amatų mokyklos, 7 — privačios, 8 — žemesniosios amatų mokyklos (visos privačios)²⁴. Iš maždaug 54 amatų kursų, veikusių 1938 m., valstybė buvo įsteigusi tik 4²⁵. Iš žemesniųjų žemės ūkio mokyklų 1939 m. 10 buvo valstybinių ir 8 — privačios²⁶.

Iš minėtų profesinio švietimo įstaigų vienuolijoms ir vienuoliaujančių moterų draugijoms priklausė 4 vidurinės amatų mokyklos, 4 žemesniosios amatų mokyklos, 6 amatų kursai ir 5 žemesniosios žemės ūkio mokyklos (žr. 2 lent.).

2 lentelė. Vienuolijų ir vienuoliaujančių moterų draugijų amatų mokyklos ir kursai, žemės ūkio mokyklos Lietuvoje 1918—1940 m.

Pavadinimas	Specialybės	Veikimo (įkūrimo) metai	Mokinių skaičius
Vabalninko Šv. Kazimiero siuvinimas, namų seserų kongregacijos mergaičių ūkis		1936—1940	1939 — 45
Čių vidurinė amatų m-la			
Telšių Šv. Kazimiero seserų siuvinimas, namų kongregacijos mergaičių vi-ūkis		1937—1940	1939 — 30
durinė amatų m-la			
Panevėžio Lietuvaičių švieti- siuvinimas, namų mo d-jos mergaičių vidurinė ūkis, mezgimas, amatų m-la audimas		1927—1940	1939 — 172
Kauno Lietuvos moterų kul- siuvinimas		1937—1940	1939 — 82
tūros d-jos mergaičių vidurinė amatų m-la			
Barzdų Lietuvos moterų kul- siuvinimas, kirpimas, tūros d-jos žemesnioji amatų namų ūkis		1922—1940	1937 — 43
ruošos m-la			
Rokiškio Lietuvaičių švieti- siuvinimas, audimas, mo d-jos žemesnioji mergaičių nėrimas, namų		1927—1940	1939 — 49
čių amatų m-la ūkis			
Tauragės Lietuvaičių švieti- siuvinimas, namų mo d-jos žemesnioji mergaičių ūkis, mezgimas		1932—1940	1939 — 28
čių amatų ruošos m-la			
Marijampolės Lietuvaičių se- siuvinimas, mezgi- sučių d-jos žemesnioji mer- mas		1937—1940	1939 — 86
gaičių amatų ruošos m-la			
Antalieptės Švč. Jėzaus Sir- siuvinimas, kirpimas, dies kongregacijos amatų mezgimas, rank- kursai darbais		1926—1940	1939 — 30

Pavadinimas	Specialybės	Veikimo (įkūrimo) metai	Mokinių skaičius
Kauno Švč. Jėzaus Sirdies kongregacijos amatų kursai	Sirdies siuvimas, kirpimas	1926—1940	1939—22
Šiaulių Švč. Jėzaus Sirdies kongregacijos amatų kursai	Sirdies siuvimas, kirpimas	1932—1937	1937 — 10
Marijampolės marijonų kongregacijos amatų kursai	kon- vyriškų drabužių kirpimas, siuvimas	1934—1938	1937 — 17
Marijampolės marijonų kongregacijos amatų kursai	kon- batsiuovystė	1937—1940	1937 — 5
Vytėnų saleziečių kongregacijos amatų kursai	siuvimas, batsiuovystė, stalių, šaltkalvių sk., daržininkystė	4-ojo deš. pab.	—
Karmėlavos kotryniečių kongregacijos žemesnioji žemės ūkio m-la		1918	—
Aukštadvario Lietuvos moterų kultūros d-jos žemesnioji žemės ūkio m-la		1923	1924 — 28
Antalieptės Švč. Jėzaus Sirdies kongregacijos žemesnioji žemės ūkio m-la		1924	—
Adakavo Lietuvaičių švietimo d-jos žemesnioji žemės ūkio m-la		1925	—
Karklinų vargdienių seserų kongregacijos žemės ūkio m-la		1927	—
Krakių nepilnamečių ir auklėjimo įstaiga prie kotryniečių vienuolyno	mer-ruoša, rankdarbiai	1926	1930 — 25

Steigiant žemės ūkio, amatų mokyklas ir kursus, vienuolijoms nereikėjo kurti specialios materialinės bazės, samdyti pedagogų kadru. 1918—1940 m. vienuolynuose veikė daug verslo įmonių — siuvyklų, audyklų, stalių, batsiuvių dirbtuvių; verstasi daržininkyste, sodininkyste, gėlininkyste. Tose įmonėse ir vienuolynų ūkiuose mokė amatų kandidatus į vienuolius, tad oficialus mokyklų steigimas iš esmės reiškė tik kiekybinį mokymo augimą.

Amatų mokyklos ir kursai nebuvo taip gerai aprūpinti, kaip bendrojo lavinimo mokyklos. Dėstė daugiausia tas pačias mokyklas ar kursus baigusios vienuolės, trūko vaizdinių priemonių. Nežiūrint į trūkumus, atsirado galimybių neturtingiems jaunuoliams, vaikų prieglaudų auklėtiniams per 2—4 m. įgyti reikalingiausias specialybės. Mokestis už mokslą buvo nedidelis: 50—100 litų metams amatų mokyklose ir 50—200 litų dvejiems metams amatų kursuose. Privaciose žemesniosiose žemės ūkio mokyklose, kaip ir valstybinėse, mokslas buvo nemokamas, tačiau brangiai kainavo gyvenimas bend-

rabučiuose — 40 litų mėnesiui (valstybinėse — 30 litų metams). Bendrabučiai veikė prie visų amatų ir žemės ūkio mokyklų.

Beveik visas vienuolijų vidurines ir žemesniąsias amatų mokyklas materialiai rėmė Švietimo ministerija: mokėjo atlyginimus mokytojams, skyrė lėšų inventoriui įsigyti. Amatų kursus vienuolijos išlaikė savo lėšomis ir iš mokesčio už mokslą. Mokamas mokymas kursuose vyko tik pirmaisiais metais, antraisiais lankytojai dirbo vienuolynų įmonėse kaip praktikantai, jų gaminius pardavinėjo, naudojo labdaros loterijose.

Taigi vienuolijų bendrojo lavinimo ir profesinės mokyklos gerokai padidino neturtingų šeimų galimybes išmokslinti savo vaikus. Kritikuojant vienpusišką, konfesinį mokymo bei auklėjimo turinį²⁷, reikia pastebėti, kad vienuoliai ir siekė išugdyti naujus kandidatus į vienuolius, katalikų inteligentus, „religinio atgimimo žadintojus“. Be klerikalinių pažiūrų, vienuoliai skiepijo moksleiviams krikščionišką moralę, gailestingumą: religinių būrelių nariai lankydavo prieglaudas, ligonines, vargšų šeimas, organizuodavo labdaros rinkliavas.

Kita visuomenei reikšminga vienuolijų veiklos sritis buvo labdara. 1918—1940 m. socialinės globos reikalai Lietuvoje priklausė labdaros draugijų, savivaldybių ir parapijų kompetencijai, tad vienuolijų galimybes čia ribojo tik finansiniai ištekliai. Jos steigė ir išlaikė vaikų darželius, sanatorijas, prieglaudas, moksleivių bei studentų bendrabučius, taip pat dirbo kitų katalikiškų draugijų, valstybinėse, savivaldybių įstaigose, ligoninėse, stengėsi padėti bedarbiams, kaliniams ir kt.*

Vienuolijų labdaros įstaigų labai reikėjo neturtingiems Lietuvos visuomenės sluoksniams, nes valstybė negarantavo socialinės paramos — draudimo nedarbo, invalidumo, senatvės atvejais, kitų draugijų pagalbos nepakako. Socialinės globos reikalams valstybė, savivaldybės bei įvairios draugijos kasmet išleisdavo apie 10 mln. litų, tačiau tos sumos užtekdavo tik patiems vargingiausiems sušelpiti²⁸. Kaip ir labdaros draugijos, lėšas savoms socialinės globos įstaigoms išlaikyti vienuolynai rinko patys: organizavo įvairias rinkliavas, loterijas. Todėl jų vaikų ir senelių prieglaudų būklė dažnai buvo tiesiog vargana. Darbo ir socialinės apsaugos departamento žiniuose apie prieglaudas tik nedaugelis jų apibūdinama kaip tvarkingos, pasiturinčios²⁹. Vis dėlto vienuolijų labdara padėjo valstybei spręsti socialines problemas, mažino socialinę įtampą.

Svarbiausias vienuolijų veiklos uždavinys — stiprinti katalikybę. Tai suponavo ir kitas jų socialinės veiklos sritis: periodinės spaudos bei knygų leidybą ir religinių organizacijų steigimą. 1918—1940 m. vienuolijos leido 15 pavadinimų laikraščių ir žurnalų, skirtų visai Lietuvai, bei gausybę didesnių ir mažesnių parapiinių laikraštėlių. Žymesni jų: marijonų leisti savaitraštis „Šaltinis“ (1926—1940) ir

* Plačiau žr.: Laukaitytė R. Iš vienuolijų socialinės veiklos Lietuvoje 1919—1940 metais // Istorija. 1988. T. 29. P. 88—101.

žurnalas „Sventųjų bendravimas“ (1930—1940), pranciškonų žurnalas „Sv. Pranciškaus varpelis“ (1923—1935, 1935—1940 m. buvo leidžiamas „Pranciškonų pasaulio“ pavadinimu), jėzuitų „Žvaigždė“ (1926—1940) ir „Misijos“ (1930—1940), kapucinų „Lurdas“ (1936—1940), saleziečių „Saleziečių žinios“ (1927—1940 m. leistos Turine, Italijoje), vargdienių seserų laikraštis, skirtas pavasarininkėms, „Liepsnos“ (1937—1940). Pora laikraštėlių leista vaikams: „Šaltinėlis“ (1928—1940), skirtas marijonų globojamai „Marijos vaikų“ sąjungai, ir „Žvaigždutė“, kurią 1935—1937 m. jėzuitai mėgino pritaikyti savos Eucharistijos karžygių sąjungos nariams.

Vienuolijų periodikos tiražai buvo palyginti nedideli — 5—20 tūkst. egzempliorių (išskyrus ligoniams skirtą „Lurdą“, kuris 1940 m. turėjo net 100 tūkst. skaitytojų³⁰) — ir nepastovūs. Taupydamos redakcijos stengdavosi verstis savo jėgomis, todėl leidinių turinį paprastai kompiliuodavo patys redaktoriai iš užsienio katalikiškos spaudos vertimų. Vyravo religiniai straipsneliai, krikščioniškojo pasaulio įvykių apžvalga ir kt. Vos keletui leidinių — „Saltiniui“, „Liepsnomis“ — pavyko ištrūkti iš konfesinių šios spaudos rėmų ir parodyti savo skaitytojams, kad pasaulyje vyksta ne tik Dievo daromi stebklai.

Gausios vienuolijų religinės organizacijos (pranciškonų globoti tretininkai, jėzuitų Maldos apaštalavimo sąjunga, marijonų šv. Juozapo mirštantiesiems gelbėti brolija ir kt.)* greitai prigijo katalikiškoje visuomenėje, ugdė jos religinę kultūrą, formavo religinio gyvenimo tradicijas. Svarbiausias jų veiklos tikslas buvo gilinti žmonių tikėjimą. Absoliučios daugumos narių — pagyvenusių moterų ir merginų — pamaldumas abejonių nekėlė, tad svarbiausia problema buvo į draugijų religinę praktiką įtraukti kuo daugiau vyrų, jaunimo, inteligentijos. Tas uždavinys liko neįgyvendintas, nes davatkišką, demonstratyvų pamaldumą propaguojanti religinių organizacijų veikla šiose visuomenės grupėse nebuvo populiari.

1918—1940 m. Lietuvos vienuolynuose nesusikūrė mokslo, meno, humanitarinės kultūros centrų, nors tam buvo rengiamasi: kauptos bibliotekos, daug narių mokėsi aukštosiose mokyklose. Priežastys visų pirma objektyvios: vienuolijos gyvavo palyginti neilgai, į jas daugiausia stėjo valstiečių vaikai, iš kurių užsienio noviciatuose ir universitetuose reikėjo išugdyti lietuvių katalikišką inteligentiją. Norėdami išplėtoti kultūrinę veiklą, labdarą, vienuolynai turėjo disponuoti didžiulėmis lėšomis, o 1918—1940 m. jie kūrėsi, statėsi, rūpinosi ūkine veikla. Taigi galima tik spėlioti, kokį vaidmenį mūsų visuomenėje vienuolynai vaidintų dabar, jei pokario metais tarybų valdžia nebūtų jų likvidavusi.

Išvados

Katalikų bažnyčios struktūra formavosi beveik 2000 m., todėl tikėtina, kad ji idealiai gali patenkinti religingos asmenybės porei-

* Plačiau žr.: Laukaitytė R. Min. str.

kius. Gyvenimą vienuolyne žmogus renkasi savo valia, turėdamas galimybę jį pažinti, tad kliūtys realizuoti tokį pasirinkimą riboja asmens sąžinės laisvė.

Vienuolijų veiklą Lietuvoje 1918—1940 m. sąlygiškai galima padalyti į 2 periodus: pirmą, kūrimosi, kuriam būdingas bažnytiniais kanonais suponuotas jų pavaldumas užsienio (Vokietijos, Italijos, JAV) provincijoms, ir, antra, savarankiško veikimo. Šie periodai įvairiuose ordinuose bei kongregacijose truko nevienodai (antai Lietuvos kryžietės ir elžbietietės niekada nebuvo savarankiškos). Vienuolijų ryšiai su užsienio šalimis, ypač Lenkija, Vokietija, buvo jautriausia jų vieta, nes kelė visuomenės įtarumą ir lietuvių vienuolių nepasitenkinimą. Ilgainiui beveik visi Lietuvos vienuolynai tapo lietuviški ir praturtino šalies kultūrą savo religine bei socialine veikla.

1918—1940 m. vienuolijos buvo lygiateisės socialinio gyvenimo dalyvės, tenkinusios katalikiškos visuomenės poreikius. Socialinės jų funkcijos — švietimas, auklėjimas, labdara — nebuvo išskirtinės, tokios pat veiklos ėmėsi daugybė specialiai įsteigtų draugijų. Visos jos įnešė savo indėlį į Lietuvos katalikišką kultūrą. Vienuolijų dalis nei kiekybiškai, nei kokybiškai nebuvo didžiausia, tačiau parodė jų siekimus ir pasirengimą dirbti bažnyčios ir visuomenės labui.

¹ Marijonų vienuolija. Marijampolė, 1931; Totoraitis J. Marijampolės kunigų marijonų vienuolynas. Marijampolė, 1924; Vaškys J. Pranciškonai Kretingoje. Kretinga, 1940; Andruška B. Jėzuitai, kas jie yra ir ko jie nori. K., 1925; Krištanavičius B. Jėzuitai nepriklausomoje Lietuvoje // Laiškai lietuviams. 1973. Nr. 1—11; 1974. Nr. 1—12; 1975. Nr. 1—4; Krasauskas R. Nekaltai Pradėtosios Švenč. Mergelės Marijos seserų vienuolijos pradžia // Aidai. 1979. Nr. 3. P. 103—112, ir kt.

² Gidžiūnas V. Vienuolijos Lietuvoje // Lietuvių enciklopedija. Boston. T. 15. P. 153—157; Gidžiūnas V. Vienuolijos Lietuvoje XIII—XIX amžiuje // Lietuvių katalikų mokslų akademijos (toliau — LK MA) metraštis. Roma, 1970. T. 5. P. 261—296; Gidžiūnas V. Pranciškonų įnašas į lietuvių tautos kultūrą // Metraštis. Kennebunk Port, 1950. P. 111—118; Gidžiūnas V. Seserų kazimieriečių vienuolijos sukaktis. 1907—1982 // Aidai. 1983. Nr. 6. P. 405—407, ir kt.

³ Gaigalaitė A. Klerikalizmas Lietuvoje 1917—1940 metais. V., 1970. P. 243—245; Aničas J. Antiliaudiniu keliu. V., 1970. P. 146—151.

⁴ Už vienuolyno sienų. V., 1966; Vienuolyne. V., 1976; Jauniškis B. Žmonės su abitais. V., 1970; Kairys J. Paskutinis „Ave Marija“. V., 1988, ir kt.

⁵ Sideravičius J. Po nekalto prasidėjimo skraiste (marijonai). V., 1960; Sideravičius J. Pranciškonai Lietuvoje. V., 1962, ir kt.

⁶ Asmens dokumentai // MAB. F. 39. B. 128, 138, 252, 254—287; Prašymai priimti į Gerojo Ganytojo dukterų draugiją 1935—1938 m. // LVA. F. 1400. Ap. 1. B. 3.

⁷ Jėzaus draugijos regulos. K., 1931. P. 24; Marijonų vienuolijos Konstitucija arba įstatai. Marijampolė, 1928. P. 39; Nekaltai pradėtosios Švenčiausios Panos Marijos vardo „Vargdienių seselių“ vienuolijos įstatai. Marijampolė, 1920. P. 19, 26—28, ir kt.

⁸ Marijonų vienuolijos Konstitucija arba įstatai. P. 10, 11, 13, 14, 25, 91; Švenčiausios Jėzaus Širdies Tarnaičių seserų Kongregacijos Lietuvoje Konstitucija. K., 1935. P. 47; Šv. Pranciškaus Salezo Draugijos Įstatai // LVA. F. 391. Ap. 4. B. 743. L. 119, ir kt.

⁹ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. V., T. 12. P. 226.

¹⁰ 1909.VII.8 d. lietuvių kunigų protestas // MAB. F. 12. B. 3152. L. 1, 2.

- ¹¹ Ten pat. L. 1.
- ¹² Svetimo ministerijos Tikybų departamento direktoriaus 1923.VI.14 d. raštas vidaus reikalų ministru / / LVA. F. 377. Ap. 9. B. 46. L. 2.
- ¹³ Kauno metropolijos kurijos 1931.VII.14 d. raštas Svetimo ministerijos Tikybų departamento direktoriui / / LVA. F. 391. Ap. 4. B. 1835. L. 36.
- ¹⁴ D. V. Kauno benediktinių vienuolynas // Rytas. 1924. Sausio 22; X. Y. Z. Quousque tandem? // Laisvė. 1921. Sausio 12; Vidaus reikalų ministerijos Tikybų departamento byla Kauno lenkių vienuolių benediktinių klausimu / / LVA. F. 377. Ap. 9. B. 68.
- ¹⁵ K. B. Dėl jėzuitų veiklo Lietuvoj // Lietuvos žinios. 1926. Rugs. 22; Šilius P. Kieno ranka tatai laimina? // Lietuvos Aidas. 1936. Bal. 9. P. 8; [Skrupskelis I.] Vienuolynai ir lietuvių katalikų aspiracijos // Zidyns. 1935. Nr. 8/9. P. 212—214, ir kt.
- ¹⁶ Pašalintų vienuolių 1936.IV.27 d. pranešimas VRM administracijos departamente / / LVA. F. 1367. Ap. 2. B. 6680. L. 52—53.
- ¹⁷ Klerikalizmas ir katalikų bažnyčia buržuazinėje Lietuvoje: Dokumentų rinkinys. V., 1978. P. 147; Krištanavičius B. Min. str. 1973. Nr. 10. P. 334—338.
- ¹⁸ Vaškys J. Pranciškonai Kretingoje. P. 76; Krištanavičius B. Min. str. 1973. Nr. 2. P. 49; Nr. 6/7. P. 232.
- ¹⁹ Kodėl iš šv. Elžbietos vienuolių tarpo pašalintos trys lietuvaitės // Lietuvos Aidas. 1936. Bal. 4.
- ²⁰ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. V., T. 4. P. 350.
- ²¹ Slaptas VRM administracijos departamento direktoriaus ir svetimšalių referento 1936.IV.7 d. raštas Užsienio reikalų ministerijai / / LVA. F. 1367. Ap. 2. B. 6680. L. 48.
- ²² Zitkus K. Religinis ugdymas Lietuvos mokyklose // Draugija. 1939. Nr. 2. P. 131.
- ²³ Svetimo ministerijos vidurinio mokslo departamento 1939—1940 m. bendros statistikos žinios // LVA. F. 391. Ap. 2. B. 2185. L. 1, 2.
- ²⁴ Mūsų amatų ir prekybos mokyklos // Tautos mokykla. 1939. Nr. 13. P. 311, 312.
- ²⁵ Specialinio mokslo departamentas. Nepasirašytas rankraštis [1938 m.] // LVA. F. 391. Ap. 5. B. 511. L. 21.
- ²⁶ 1937—1939 m. žinios apie žemės ūkio mokyklas // LVA. F. 391. Ap. 5. B. 523. L. 58.
- ²⁷ Ruzgas V. Jaunimo auklėjimas, mokykla ir visuomenė // Kūltūra. 1932. Nr. 8/9. P. 474—476; Ruželytė O. Bažnyčia ir minties laisvės slopinimas buržuazinės Lietuvos mokyklose. V., 1973. P. 34, ir kt.
- ²⁸ Lietuva 1918—1938 m. V., 1938. P. 349.
- ²⁹ Darbo ir socialinės apsaugos departamento žinios apie prieglaudą // LVA. F. 928. Ap. 1. B. 364, 593, 901.
- ³⁰ Lietuvių enciklopedija. Boston, T. 10. P. 491.

Įteikta 1990 m. liepos mėn.

Summary

Regina LAUKAITYTĖ

MONASTERIES IN LITHUANIA IN 1918—1940

In Lithuania monasteries are known to have had a longstanding history even though the past two centuries were not too favourable to them. Having been closed in the 19th century, monasteries still continued their functioning in the revived Lithuanian state. In the postwar period the Soviet government dismissed them.

In 1940, some 103 monasteries existed in Lithuania, which sheltered 1,063 monks and laymen. Most of them were peasants' children who strove to attain

intelligence and to realize their religious ideals. The monasteries in Lithuania experienced two periods: a church canon and the subordination of foreign provinces such as Germany, Italy, etc., and the impact of independence. The relations with other monasteries in foreign countries, especially those in Poland and Germany, resounded unfavourably in the public life and among the monks themselves.

Unlike their predecessors, the 20th-century monasteries were of the Lithuanian type and were noteworthy for their social activity. They concerned themselves with establishing schools (elementary schools, gymnasiums, trade schools), kindergartens, refuges, also with publishing press and books, and organizing various religious societies, etc.

Worth mentioning is the pedagogical activity of the monasteries, i. e. their professional schools enriched the educational system, the more so that poor families were given a chance to educate their children. In 1918—1940 monasteries did their best to become a centre of culture and science, but for the lack of means and special personnel the monasteries could not extend their activities in the sphere of culture and charity.

Trumpai apie autorę

Regina Laukaitytė (g. 1959 m.), ist. m. kand., Lietuvos istorijos instituto Tautinio atgimimo ir Lietuvos Respublikos istorijos skyriaus mokslinė bendradarbė (nuo 1989 m.). Tyrinėjimų sritis — vienuolių ordinai ir kongregacijos Lietuvoje XX a. bei Lietuvos krikščionių demokratų partijos istorija.